

VIRTUS

21 | 2014

Erik Swart*

Adellijke vriendschap aan het zeventiende-eeuwse Franse hof

216

Christian Kühner, *Politische Freundschaft bei Hofe. Repräsentation und Praxis einer sozialer Beziehung im französischen Adel des 17. Jahrhunderts*, Freunde – Gönner – Getreue. Studien zur Semantik und Praxis von Freundschaft und Patronage, VI (Göttingen: V&R unipress, 2013, 364 p., index)

Dit werk is de Duitstalige, bewerkte versie van het Franstalige proefschrift dat Christian Kühner in 2010 te Freiburg en aan de École des hautes études et sciences sociales te Parijs indiende. Centraal staat de rol van vriendschap onder Franse edelen aan het hof tussen circa 1620 en circa 1690 en in het bijzonder de rol van vriendschap in de politieke dynamiek aldaar. Als bronnen gebruikt Kühner vooral in de eerste persoon enkelvoud geschreven ‘Selbstzeugnisse’, waaronder correspondentie uit het archief van de familie Condé. De methode van deze cultuurhistorische studie is vooral ontleend aan de antropologie en sociologie. De auteur heeft voor een emische benadering van het begrip ‘amitié’ gekozen; hij geeft dan ook geen (etische) definitie vooraf van het begrip, maar haalt deze uit de contemporaine bronnen en praktijk. Kühner ontleedt aan de hand van correspondentie eerst het discours over vriendschap (representatie) en vervolgens, met behulp van meer narratieve ‘Selbstzeugnisse’, de praktijk. Zo kan hij aantonen dat ‘amitié’ geen eenduidige, beperkte betekenis had, maar vele betekenissen die elkaar overlappen.

Vriendschap aan het hof was per definitie ‘politiek’. Een onderscheid tussen publiek en privé werd niet gemaakt. Een ware – dat betekende een deugdzame – vriendschap stond au-

* University of Amsterdam – e.swart@uva.nl

217

Amicitia in een ruïnelandschap (gravure, Theodor de Bry, uit: Denis Lebey de Batilly, *Emblemata*, Frankfurt am Main 1596; coll. Rijkmuseum Amsterdam)

tomatisch in dienst van het algemeen belang. Kühner merkt op dat er in het discours over vriendschap geen sprake was van superieuren, ondergeschikten of collega's; de edelen waren immers geen 'Angestellten'. De 'arbeidsverhoudingen' vielen eenvoudigweg niet los te zien van persoonlijke loyaliteit. In het verlengde hiervan waren edelen niet trouw aan het abstracte concept 'staat', maar alleen concreet trouw aan de vorst. Kühner laat zien dat vriendschap aan het Franse hof een onstabiele, vaak kortdurende, relatie was. Het ging meer om allianties tussen voor eigen rekening opererende edelen dan om de vorming van vaste groepen. De kern van vriendschap was loyaliteit en niet intimiteit, al was een emotionele band best mogelijk; gevoel en nut waren zeker geen contradictie. De onstabiele van vriendschap maakte het nodig de loyaliteit steeds weer te betonen met gebruik van hyperbolen. Kühners bevindingen gaan meest over mannen, hetgeen deels door de bronnen wordt veroorzaakt, maar hij toont aan dat ook vrouwen een rol speelden; man-vrouw vriendschappen kwamen aan het hof wel degelijk voor.

Op enkele punten corrigeert Kühner de bestaande literatuur. De retoriek van vriendschap in correspondentie was volgens hem geen eufemisme om rangverschillen te verslui-

eren, zoals wel is verondersteld. Deze notie is gebaseerd op de aanname dat vriendschap alleen tussen gelijken kon bestaan, maar dit klopt volgens Kühner niet. Inzake de oprechtheid van de taal in vroegmoderne correspondentie, waarover onder andere Sharon Kettering en Kristen Neuschel schreven, komt Kühner met een nieuwe interpretatie. De vraag naar 'oprechtheid' is volgens hem onmogelijk te beantwoorden. Kühner stelt dat de taal in brieven drie verschillende elementen bevat, met een uiteenlopende functie. Ten eerste zijn er letterlijk te nemen elementen; hier gaat het om eenduidige beweringen. Ten tweede bevat correspondentie elementen die tot een taalspel behoren. De betekenis hiervan is afhankelijk van de context en situatie. Ten slotte zijn er formuleachtige elementen waarin de woorden bepaalde betekenissen coderen, die voor ons niet onmiddellijk duidelijk zijn. Zo codeert het adjectief 'affectionné' in een slotformule dat de geadresseerde ondergeschikt was aan de schrijver.

218 In een kort gedeelte aan het aan eind van zijn boek schetst Kühner ontwikkelingen op lange termijn. Hij stelt bijvoorbeeld dat de Franse hofadel in de zeventiende eeuw veel meer en uitvoeriger over sociabiliteit en vriendschap schreef dan in de zestiende. In de achttiende eeuw ziet Kühner een scherper onderscheid tussen publiek en privé ontstaan. In de zeventiende eeuw stond iedere niet-geestelijke mannelijke hoveling onder druk om de krijgsdienst in te gaan. In de achttiende eeuw was een ambt in leger of bestuur voor edelen steeds meer een beroepskeuze. Kortom, toenemende specialisatie en professionalisering braken de eenheid van leven aan het hof, politiek en krijgsmacht. In de 'Sattelzeit' ontstonden daarop onder invloed van Verlichting en Romantiek andere opvattingen over vriendschap. Vriendschap werd nu gemystificeerd en een kwestie van zielsverwantschap tussen twee individuen. In correspondentie ontstond een discours van intimiteit. Gevoel en nut waren in deze opvattingen over vriendschap tegenstrijdig; een 'emotionele' relatie was nu iets anders dan een 'instrumentele' relatie.

Dit boek leest meer als een onderzoeksverslag dan een monografie. Het leeuwendeel bestaat uit korte paragrafen waarin Kühner verschillende aspecten van discours en praktijk van vriendschap aan het hof analyseert. Dit doet echter geen afbreuk aan de waarde van dit werk, dat veel nieuwe inzichten oplevert. Kühners studie naar vriendschap biedt bovendien tal van aanknopingspunten voor verder onderzoek naar de veranderende rol en positie van de adel in de vroegmoderne tijd. Ook onderzoekers die zich bezighouden met de concepten publiek/privé en staatsvorming kunnen met vrucht gebruik maken van deze studie.

